

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

เมื่อกล่าวถึงความภาคภูมิใจ เป็นตำแหน่งของข้าราชการสำนักที่มีความผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเชื่อถือในลัทธิเทวราชสมมติ ในระบบ "เจ้ากับไพร่หรือนายกับบ่าว" การยอมตนเป็นข้ารับใช้แด่องค์สมมติเทวราชนั้นถือเป็นที่มงคล ซึ่งจะได้รับผลตอบแทนในรูปแบบของการก้าวไปสู่ความมีศถาบรรดาศักดิ์ หากปฏิบัติราชการเป็นที่พอพระราชหฤทัยในเจ้านายหรือพระมหากษัตริย์ ฉะนั้นหากผู้ใดมีความคาดหวังต่อความก้าวหน้าในงานราชการ ย่อมจะต้องอาศัยการฝากตัวหรือถวายตัวตามชั้นตอนของระบบอุปถัมภ์เพื่อเป็นหนทางไปสู่ความสำเร็จ ทั้งนี้ย่อมต้องอาศัยปัจจัยทางสังคมที่จะเอื้ออำนวย อาทิ ความไว้วางพระราชมหฤทัยของชนชั้นสูง โอกาสในการแสดงความสามารถในการงานหน้าที่ และความสนับสนุนหรือความเมตตาที่มหาคเล็กที่ังได้รับจากผู้ที่มีอำนาจในการให้คู่หรือให้โทษ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสังคมของกลุ่มข้าราชการจึงเริ่มต้นจากการที่ปัจเจกบุคคลมีทัศนคติค่านิยมอันเป็นผลให้เกิดความปรารถนาที่จะชักนำตนเองเข้ามาสู่ความเป็นมหาคเล็กในราชสำนักนั่นเอง

ราชสำนักไทย จึงเป็นสถาบันทางสังคมหน่วยหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการกลั่นแกล้งกลุ่มชนชั้นข้าราชการ เช่นเดียวกับวัดและครอบครัวที่อบรมวิชาความรู้ให้แก่ราษฎร เพื่อเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคมหรือโอกาสในการที่บุคคลนั้นจะมีความใกล้ชิดหรือผูกพันกับสังคมหน่วยใดหน่วยหนึ่งดังที่กล่าวมา

เมื่อการศึกษาในระบบโรงเรียนได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทย ในระยะเริ่มแรก ราชสำนัก วังของเจ้านาย ก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่วิชาความรู้ขอราชการให้แก่ข้าแผ่นดินทั้งหลาย

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบนับว่าเป็นสถานศึกษาอีกแห่งหนึ่งที่มีแบบอย่างของโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการที่ได้จัดตั้งขึ้นในระยะเริ่มแรก อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการรักษาพระเกียรติยศแห่งราชตระกูล ด้วยทรงตระหนักว่าเป็นการยากยิ่งที่ข้าราชการจะปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าหากขาดความรู้ความเข้าใจในลักษณะหรือสายงานของระบบราชการที่ได้มีการพัฒนาให้สอดคล้องต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในยุคที่อิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังแผ่ขยายไปทุกภูมิภาคของโลก

หากจะกล่าวถึงความเป็นไปหรือผลในการดำเนินการในระยะนั้นจะเห็นได้ว่าเมื่อแรกที่มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมีคนเข้าใจผิดคิดว่ารัฐจะเกณฑ์บุตรหลานไปเป็นทหาร ทั้งนี้เนื่องจากรูปแบบการเรียนการสอนได้ผนวกวิชาฝึกหัดทหารเข้าไว้ในหลักสูตรควบคู่กับวิชาสามัญทางด้านอักษรวิธีด้วย ครั้นต่อมาเมื่อผู้สำเร็จการศึกษาเข้ารับราชการมีความก้าวหน้า จึงเป็นที่นิยมของผู้คนโดยลำดับ แต่เนื่องจากความจำเป็นในการใช้สอยบุคคลที่มีความรู้มากกว่าเดิม นักเรียนที่พอมีความสามารถการราชการได้ภายหลังจากเข้าเรียนหนังสือก็มี และลาออกจากโรงเรียนก่อนที่จะสำเร็จตลอดหลักสูตร ซึ่งแต่เดิมนั้นกำหนดว่าผู้เรียนจะต้องจบวิชาอักษรวิธีทั้ง 6 เล่ม นับแต่มูลบทบรรพกิจจนถึงพิศาลการันต์คั้งนั้นในปี พ.ศ. 2429 ทางโรงเรียนจึงได้กำหนดแนวทางแก้ไขข้อจำกัดดังกล่าวโดยจัดให้มีการสอบวิชาขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย

อันผลสำเร็จแห่งการจัดโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบแห่งนี้ นับเป็นแบบอย่างอันดีในการจัดสถานศึกษาแห่งอื่น ๆ แม้องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้เคยมีพระราชปรารภให้จัดตั้งโรงเรียนมหาดเล็กเช่นเดียวกับโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ

สำหรับความเป็นมาของโรงเรียนมหาดเล็กนั้น สืบเนื่องมาจากพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในเบื้องต้นมีพระราชดำริจะจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือนทั่วไป เพื่อใช้สอยในกระทรวง กรมต่าง ๆ นับตั้งแต่ปี ร.ศ. 115 หรือ พ.ศ. 2439 แต่ด้วยความจำกัดทางด้านงบประมาณ บุคลากรผู้ดำเนินงานจึงได้ร้งรอเรื่อยมาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2441 พระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชปรารภทอดสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชกุมารว่า พระองค์มีทรงรู้จักคุ้นเคยต่อขุนนางหรือข้าราชการชั้นสัญญาบัตรรุ่นใหม่ ๆ เนื่องจากบรรดาข้าราชการเหล่านี้ได้เข้ามาสู่ความเป็นข้าราชการโดยผ่านการทำงานเสมือนตามกระทรวง ต่อมาในปี พ.ศ. 2442 หรือ ร.ศ. 118 จึงได้จัดตั้งโรงเรียนมหาดเล็กชั้นเมื่อแรกเรียกว่าโรงเรียนข้าราชการพลเรือน แต่เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เป็นผู้อำนวยการ โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชกุมารเป็นผู้บัญชาการโรงเรียน ราษฎรจึงมักเรียกกันว่าโรงเรียนพระยาวิสุทธ ครั้นต่อมาเมื่อวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 121 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชกุมารได้กราบบังคมทูลพระกรุณาต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตในการเปลี่ยนนามเป็นโรงเรียนมหาดเล็ก ทั้งนี้เพื่อเป็นการเผยแพร่เกียรติคุณแห่งกรมมหาดเล็กอีกทั้งยังเป็นศักดิ์ศรีของนักเรียนด้วย

สำหรับที่มาแห่งคำว่าโรงเรียนมหาดเล็กนี้ สืบเนื่องจากแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีพระราชประสงค์จะฝึกหัดข้าราชการรุ่นใหม่โดยการประสมประสานกับชนบทรวมเนียมประเพณีในราชสำนักที่มีมาแต่เดิมควบคู่กับการสอนเนื้อหาวิชาตามแบบแผนของงานข้าราชการในสมัยนั้น โดยจัดหลักสูตรให้นักเรียนได้มีโอกาสถวายตัวเป็นมหาดเล็กควบคู่ไปกับการศึกษารายวิชาต่าง ๆ ซึ่งได้แบ่งชั้นเรียนออกเป็น 3 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 เรียนการเสมียน นักเรียนเหล่านี้ต้อง

- เรียนกิริยาในราชสำนัก
- เรียนกรมมหาดเล็ก
- เรียนการเสมียน

ชั้นที่ 2 เรียกว่านักเรียนชั้นมหาดเล็ก นักเรียนจะต้องเรียนวิชา

การปกครอง อาทิ

- การตำราจรรยา พงษวการ กฎหมาย
- การแผนที่ ชอราชการสามัญ การออกพิศ าลา
- การภูมิศาสตร์ หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี

หากผู้ใดสอบไล่ได้ถือว่าสำเร็จประโยค 1 เรียกว่าประโยควิชาหรือประโยค
มหาคเล็ก

ชั้นที่ 3 เรียกว่ามหาคเล็กรายงานจะต้องเรียนการปกครอง
โดยเฉพาะ ซึ่งแบ่งได้ 4 แผนก คือ การปกครอง อัยการ สรรพากร และแผนก
เบ็ดเตล็ด

ทั้งนี้ก่อนที่นักเรียนจะได้มีโอกาสเข้าศึกษาในโรงเรียนจะต้องผ่านการ
ทดสอบพื้นฐานความรู้ที่เคยมีมาก่อนว่าเป็นอย่างไร เพื่อจะได้จัดผู้เรียนให้เหมาะสม
ตามชั้นเรียนวิชาพื้นฐานของทางโรงเรียนได้ โดยใช้ข้อเฉพาะสำหรับผู้เรียนวิชาพื้นฐาน
ของทางโรงเรียนว่า "พวกนักซ่อม" หากนักซ่อมคนใดสามารถสอบไล่ได้ประโยค
นักเรียน หรือสามารถสอบผ่านชั้น 6 ได้ จึงถือว่าเป็น "นักเรียน" ของโรงเรียน
มหาคเล็กโดยสมบูรณ์

ส่วนผู้ที่ป็นนักเรียนแล้วนั้น ทางโรงเรียนยังได้จัดแบ่งสถานภาพออกเป็น
2 ประเภท ดังนี้

1. ประเภทนักเรียนมหาคเล็ก คือนักเรียนปีแรกของสถานศึกษา ซึ่งยัง
ไม่มียูนิฟอร์ม

2. ประเภทมหาคเล็กนักเรียน คือผู้ที่ถวายตัวเป็นมหาคเล็ก แต่ยังคง
ศึกษาวิชาหน้าที่ราชการเฉพาะกระทรวงต่าง ๆ รุ่นนี้มียูนิฟอร์มแล้ว ซึ่งยังแบ่งแยก
ออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ประเภทชั้นสอน หมายถึง การเรียนตามรายวิชา พร้อมการ
รับราชการประจำพระองค์

2.2 ประเภทชั้นฝึก หมายถึง การฝึกงานตามหน้าที่ในหัวเมืองที่
เดินทางไป

โดยผู้เรียนทุกคนต้องผ่านชั้นตอนการวัดและประเมินผลทั้งภาคทฤษฎีและ
ปฏิบัติตามลำดับชั้นปีต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรการศึกษา

หากพิจารณาถึงอุดมการณ์ทางการศึกษา ซึ่งหมายถึง แนวความคิดทางการศึกษาของบุคคลชั้นนำที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษา เพื่อผลิตบุคคลเข้ารับราชการ อันก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อรัฐและการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พอสรุปได้ว่าบุคคลชั้นนำในสมัยนั้นมีแนวความคิดทางการศึกษาสอดคล้องในทิศทางเดียวกันคือ

มีความเชื่อว่า การศึกษาคือหนทางในการพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถ และมีความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การจัดการศึกษานับเป็นไปเพื่อสังคมทุกชนชั้น แต่การที่จัดการอบรมวิชาความรู้ให้แก่บุคคลกลุ่มหนึ่งที่มีหน้าที่ปฏิบัติงานในหน่วยราชการนั้น ดำเนินไปเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของความล่าช้าในสายงานการบริหารราชการแผ่นดินให้หมดไป เนื่องจากสภาพโครงสร้างของสังคมไทยมีความผูกพันกับระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเปรียบเสมือนตัวกำหนดแนวทางในการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อสนองต่อรัฐและมีความใกล้ชิดกับสถาบันพระมหากษัตริย์โดยปริยาย ฉะนั้นมิได้มุ่งหวังให้สมาชิกในสังคมมีความรู้เพียงเพื่อเป็นข้าราชการเท่านั้น

แต่สำหรับการศึกษาที่จัดให้แก่ข้าราชการก็ได้มีการกำหนดแนวทางเฉพาะในการปลูกฝังสำนึกของความเป็นข้าราชการที่ดีความซื่อสัตย์และสถานภาพทางสังคม ทั้งนี้ได้นำจุดค้อยหรือข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมา เป็นบทเรียนในการแก้ไขปรับปรุงให้สมาชิกในสังคมมีคุณสมบัติตามที่รัฐพึงประสงค์ สำหรับแนวความคิดในการจัดโรงเรียนมหาดเล็กนั้น เป็นไปเพื่ออบรมข้าราชการพลเรือนให้มีคุณสมบัติทั้งความเป็นข้าราชการสำนักและความ เป็นนักปกครองสมัยใหม่ที่รู้เท่าทันความเป็นไปของสายงานบริหารราชการแผ่นดินที่ปรับปรุงให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม นับได้ว่าสถานศึกษาแห่งนี้มีลักษณะพิเศษในการประสมประสานแนวทางจัดการศึกษาซึ่งผู้วิจัยได้พิจารณาเป็น 3 กรณีคือ

1. การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนัก
ทางโรงเรียนได้เปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีโอกาส เรียนรู้ทางขนบธรรมเนียมประเพณีพร้อมข้อความรู้และการปฏิบัติ ซึ่งนอกจากจะเป็นการอบรมบ่มนิสัยให้มีการแสดงออกที่ถูกต้องตามพระราชนิยมหรือกาลเทศะแล้ว ขณะเดียวกันนั้นได้มีการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมแห่งความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ควบคู่ไป

2. การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวความคิดทางการศึกษาของบุคคลชั้นนำ

จะเห็นได้ว่าบุคคลชั้นนำมีแนวความคิดในการพัฒนาขีดความสามารถของนักเรียนอย่างเต็มที่ โดยมีคีย์คือการเรียนในลักษณะของการฝึก หัด คัด ท่องจำ เพียงเท่านั้น แต่ความเป็นนักปกครองหรือข้าราชการพลเรือนที่ย่อมจะต้องมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การปรับปรุงข้อบกพร่องในหน้าที่การงานในชีวิตประจำวันได้อย่างแท้จริง ฉะนั้นรูปแบบการเรียนการสอนจึงมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายทางการศึกษา ทั้งผู้สอนและผู้เรียนจะได้มีโอกาสในการสร้างความสำคัญตามบทบาทของตนทั้งในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเป็นศูนย์กลางของระบบการเรียน ทั้งนี้บุคคลชั้นนำมีความเชื่อว่าหากระบบการศึกษาสามารถเปิดโอกาสหรือให้ความเสมอภาคพอสมควรในสังคมแล้ว ย่อมจะได้มีโอกาสคัดเลือกคนดีเข้ามาทำงานให้มีประสิทธิภาพที่ดี โดยมีโคติยัคคีย์กับคานียมในการสนับสนุนข้าราชการซึ่งในอดีตเคยคัดเลือกเฉพาะผู้ที่สืบสายจากข้าราชการที่มียศถาบรรดาศักดิ์ในราชสำนักหรือตามหัวเมืองเท่านั้น ประการสำคัญมิได้มุ่งหมายจัดการศึกษาเพื่อให้ข้าราชการมีความรู้เพียงประการเดียว แต่จะต้องปลูกฝังให้มีความประพฤติที่ดีด้วย ทั้งนี้เนื่องจากความประพฤติของบุคคลเหล่านี้ย่อมมีผลกระทบต่อทัศนคติคานียมในขณะที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับราษฎรตามบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายทางสังคม

จะเห็นได้ว่า สภาพสังคมและการปกครองก็มีส่วนสำคัญต่อการจัดการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในยามที่รัฐมีความประสงค์ที่จะรวมความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมืองมิให้ตกอยู่ในภาวะที่ระส่ำระสายหรือได้รับความเดือดร้อนไม่ได้รับความเป็นธรรมเพราะข้าราชการมีพฤติกรรมฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นผลให้ผู้คนได้ใจสวามิภักดิ์ในชนต่างชาติที่มีอิทธิพล ซาคสำนักของความรักชาติบ้านเมือง ถ้าหากบรรดาข้าราชการฝ่ายปกครองก็ดูแลไม่ทั่วถึงเนื่องจากมีอัตราหน้าที่น้อยกว่าความรับผิดชอบตามสายงาน ดังนั้นการที่บุคคลหัวเมืองจึงนิยมใช้วิธีเลี้ยงขโมยไว้จับขโมยเพื่อรักษาความสงบสุข แต่ในทางปฏิบัติมิได้ความร่วมมือเย็นเป็นสุข จึงไม่สามารถใช้แก้ปัญหาสังคมได้อีกต่อไป

หากพิจารณาแนวความคิดทางด้านการเมืองการปกครอง จะเห็นได้ว่า บุคคลชั้นนำทางสังคมมีความเชื่อว่า ความสงบสุขในแผ่นดินจะบังเกิดได้ด้วย

-ควรดำเนินการปกครองบำบัดทุกข์บำรุงสุขโดยทางสายกลาง ตามความเหมาะสม

-ต้องพัฒนาการปกครองอย่างต่อเนื่อง แม้ในยามที่ปกติไม่มีศัตรูรุกราน

-ผู้คนในชาติต้องมีความรักใคร่สามัคคีกัน เกิดความไว้วางใจกัน ทั้งในหมูชนชั้นสูงและราษฎรทั่วไป

3. การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของบุคคลชั้นนำ จะเห็นได้ว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของทางด้านการศึกษาได้เน้นความสำคัญของตัวผู้เรียนว่า การเป็นนักปกครองที่ดีนั้นต้องมีความประพฤติดี โดยพยายามถ่ายทอดความรู้สึนึกคิดของผู้มีส่วนรับผิดชอบทางการเมืองการศึกษ โดยการฝึกหัดทั้งความรู้ ทักษะ ความรู้จากสถานการณ์ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีโอกาสใกล้ชิดต่อตัวแบบทางสังคมเพื่อปลูกฝังให้นักเรียน

1. มีความซื่อสัตย์ สุจริต

2. มีความอดุศสาหัส อดทน

3. มีความโอบอ้อมอารี

ผลการวิจัยพบว่า สถานศึกษาที่จัดตั้งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นได้เริ่มต้นจากในพระราชสำนัก ด้วยเหตุที่แนวความคิดริเริ่มดำเนินการต่าง ๆ มักมีจุดกำเนิดมาจากศูนย์กลางแห่งสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจในหน้าที่และบทบาท รวมทั้งความรับผิดชอบที่ตนถึงมีต่อรัฐในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงริเริ่มวางรากฐานทางการศึกษาในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์หรือบุตรหลานข้าราชการเป็นลำดับแรกนั้น เพื่อเป็นแบบอย่างแก่พสกนิกรทั่วไป ด้วยเหตุที่สังคมไทยมีความผูกพันเคารพเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์และชนชั้นสูงในระยะเวลาที่ยาวนาน ฉะนั้น การใดที่มีความเกี่ยวข้องหรือเป็นไป ย่อมไม่ยากแก่การยอมรับทั้งในส่วนของการปลูกฝังหรือการเปลี่ยนแปลงทัศนคติค่านิยมต่าง ๆ ทางสังคม

การที่ผู้นำแห่งรัฐยังคงความประสงค์ที่จะให้ราชสำนักเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่วิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะการใดที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยระบบงานของทางราชการนั้น ด้วยเหตุที่บุคคลชั้นนำแห่งรัฐพึงประสงค์จะผูกพันความจงรักภักดี หรือการอนุรักษนิยมธรรมเนียมประเพณีที่ถูกต้อง รวมทั้งพระราชนิยมในประการต่าง ๆ ที่พึงประสงค์ หรือต้องการปรับเปลี่ยนใดตลอดเวลา ดังจะเห็นได้จากกรณีของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนรัฐได้สร้างรูปแบบของสังคมย่อย เพื่อสนองต่อนโยบายที่รัฐพึงประสงค์ นอกจากนี้เท่ากับเป็นการสร้างความทรงเกียรติคุณให้แก่ข้าราชการฝ่ายปกครองที่ได้มีโอกาสใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทด้วย

โรงเรียนมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กลายสภาพจากการฝึกหัดข้าราชการพลเรือนทั่วไป เป็นสถานฝึกหัดข้าราชการฝ่ายปกครองที่ด้วยปัจจัยหรือเงื่อนไขทางสังคมที่บังเกิดขึ้นในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นข้อขัดข้องที่เกิดจากงบประมาณจำกัด หรือค่านิยมลัทธิค่านิยมการถือตาม ประการสำคัญอิทธิพลของสภาพการเมืองการปกครองที่ต้องการบุคลากรเข้าปฏิบัติหน้าที่ในกระทรวงมหาดไทยนั้นได้เป็นข้อเร่งรัดให้เกิดการจัดกระทำขึ้น ทั้งนี้จากความเชื่อของผู้นำแห่งรัฐโดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อการดำเนินการโดยในลักษณะ "ทางสายกลาง" เป็นประการสำคัญ การประสมประสานขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนักตามแบบแผนเดิมที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ประกอบกับการจัดวิชาในหลักสูตรการปกครอง ที่ได้มีการดำเนินการแบบแผนมาจากต่างประเทศที่มี "ความพอคึก" และเหมาะสม ในการประยุกต์ทางวิชาการเข้าด้วยกัน โดยกวรวิจารณาให้รู้ถ่องแท้ถึงลักษณะแห่งความเป็นลักษณะไทยที่สังคมมีอยู่ว่ามีจุดเด่นและจุดด้อยอย่างไร เพื่อเป็นกรอบในการกำหนดโครงสร้างหรือระบบทางการศึกษาของโรงเรียนแห่งนี้ โดยมีได้มุ่งหวังลอกเลียนแบบแผนการศึกษาจากต่างชาติแต่เพียงประการเดียว

อนึ่งจากผลการวิจัยพบว่า พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์หรือเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เป็นบุคคลชั้นนำคนสำคัญที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็ก ดังจะเห็นได้จากการเสนอแนวความคิดในการจัดตั้ง "โรงเรียนราชบริพาร" ก็นั้น รวมทั้งการกำหนดกฎระเบียบการดำเนินการของโรงเรียนมหาดเล็กก็ตาม ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์อาจจะได้รับแบบอย่างหรือแนวทางการศึกษามาจากประเทศอังกฤษด้วย เมื่อครั้งที่ได้มีโอกาสได้รับราชการอยู่ที่นั่น

ตามที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับอุปนิสัยของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ว่า "เมื่อได้ออกไปรับราชการอยู่ ณ ประเทศอังกฤษก็ได้ตั้งใจแสวงหาวิชาพิเศษเพิ่มเติม คือชวนชวายเป็นภาษาอังกฤษและวิชาใหม่ ๆ ตามแต่โอกาสจะเปิดให้จนมีความรู้ดี"¹

ส่วนสาเหตุแห่งการที่ผู้วินิจฉัยถึงที่กล่าวมานั้น คงจะเห็นได้จากตัวอย่างของหนังสือสมบัติวิเคราะหภาคภาษาอังกฤษ ซึ่งพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์มีคำวิในการแปลออกเป็นภาษาไทยให้นักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กได้ศึกษาในหลักสูตรพร้อมทั้งยังได้รวบรวมคุณูปการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า เพื่อความกว้างขวางในการเผยแพร่วิชาความรู้ควรวัดใหม่ การพิมพ์และการแปลตำราภาษาต่างประเทศควบคู่ไปกับการจัดทำแบบเรียนแต่งตำราของไทยด้วย ทั้งนี้เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับระบบการศึกษาไทยตามที่ปรากฏ ความที่กรามบังคมทูลขอพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมกับการจัดตั้งโรงเรียนราชบริพาร และนอกเหนือจากนี้จากผลงานของเดวิด เค. วัตต์² (David K. Wyatt) ยังได้ยืนยันว่าพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เป็นผู้มีความสำคัญในการนำความรู้สมัยใหม่จากตะวันตกมากรามบังคมทูลพระกรุณาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย และเป็นต้นาสังเกตความภายหลังจากที่พระองค์เสด็จนิวัติจากประเทศยุโรปคราวแรกก็ได้เริ่มมีการพัฒนาระบบการศึกษาสมัยใหม่โดยลำดับ

¹ ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศสยามที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล ณ กรุงเทพฯ) รว. ป.จ. ป.ช. ป.ม. จ.ป.ร. 3ว.ป.ร. 2.ค.ม. ร.จ.พ. ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 24 เม.ย. 2463.

² David K. Wyatt, The Politics of Reform in Thailand: Education in the Region of King Chulalongkorn (Bangkok: Thai Wattana Panich, 1512), p. 262.

สำหรับจุดมุ่งหมายที่รัฐพึงประสงค์จากการจัดการศึกษาของโรงเรียน
 มหาคเล็ก จากการวิจัยพบว่าบุคคลชั้นนำต้องการสร้างบุคคลในอุดมคติที่มีคุณสมบัติใน
 การรับและการถ่ายทอดทัศนคติค่านิยมที่ดีทางการปกครองที่รัฐมุ่งหวังเพื่อสร้างความ
 เชื่อมมั่นและความไว้วางใจให้แก่ราษฎรทั่วราชอาณาจักร อันเป็นการยึดเหนี่ยวไว้ซึ่ง
 ความจงรักภักดี ความสามัคคี ความสำนึกในความเป็นชาติ และความรู้สึกมั่นคงใน
 การอาศัยอยู่ที่บรมพระบรมโพธิสมภารในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ไม่เอาใจออกห่างไปสมัครด้วยต่างแดน อันเป็นที่มาแห่งความสันคลอนเสถียรภาพ
 ทางการเมืองการปกครองในขณะนั้น โดยจะแสดงออกในรูปของความเป็นนักปกครอง
 ที่ดี มีคุณสมบัติรอบรู้วิชาที่มีความสามารถในฐานะที่เป็นข้าราชการฝ่ายปกครองที่มีบุคลิก
 แห่งความเป็นข้าราชการสำนัก โดยสรุปก็คือ การสร้างผู้ที่จะเป็นหัวเชื่อมโยงของวาง
 ระหว่างสังคมข้าราชการกับสังคมราษฎรนั่นเอง

อนึ่ง คำว่าของวางทางสังคมระหว่างข้าราชการและราษฎรนั้น ในงานวิจัย
 ครั้งนี้พบว่า คือ การที่งานราชการในส่วนภูมิภาคขาดกำลังของข้าราชการปกครองใน
 การบำมัดทุกข์บำรุงสุขให้ทองดินทุรกันดาร อาจจะถูกกล่าวได้ว่าผลแห่งการปรับปรุงระบบ
 งานราชการ กระทรวงมหาดไทย มาเป็นระบบเทศาภิบาล ซึ่งมีการปกครองในลักษณะ
 แบ่งแยกเป็นมณฑลต่าง ๆ นั้น เป็นปัจจัยสำคัญแห่งการเกิด "ภาวะการขาดคนเข้าทำ
 ราชการ" นั่นเอง หากพิจารณาในเชิงการแก้ไขปัญหานั้นเฉพาะหน้าที่มีความสืบเนื่อง
 ในประเด็นนี้ จะเห็นได้ว่าบุคคลชั้นนำแห่งรัฐได้ใช้วิธีอันชาญฉลาดในการใช้ตำแหน่ง
 หน้าที่ทางสังคมเป็นตัวเสริมแรงจูงใจ ซึ่งเบื้องหลังก็คือ ตำแหน่งเป็นตัวแทนคหบดีพหุ
 หน้าที่ และความรับผิดชอบทางสังคมที่ตนเองกระทำนั่นเอง ซึ่งการนี้จะมีผลโดยตรงต่อ
 การกระจายบุคคลที่มีความรู้ความสามารถให้ออกไปปฏิบัติงานส่วนท้องถิ่น แทนการรวม
 ตัวกันอยู่ในเมือง โดยมีอาจมีความเกียงงอนว่าลำบากลำเค็ญ ดังจะเห็นได้จาก
 รายงานของนายทอง มหาคเล็กรายงานซึ่งทำหน้าที่สื่อกราบบังคมทูลลาสมเด็จพระเจ้า
 อยู่นองยาเธอกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ที่หลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าถึงความจำเป็นไป
 ในการปฏิบัติหน้าที่มหาคเล็กรายงาน ในการฝึกหัดหน้าที่ปลัดอำเภอ ณ อำเภอเสนา
 น้อยอยุธยา ซึ่งสะท้อนให้เห็นประโยชน์ของการนี้ว่า

1. เป็นการหยั่งรู้ถึงผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของผู้เรียน ในทัศนะผู้วิจัย เห็นว่าการที่จะสามารถทำรายงานกรวยทูลาเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ดังที่ "ไค้ทรงโปรดให้ข้าพระพุทธเจ้าเรียบเรียงหนังสือเรื่องโคเรื่องหนึ่ง แล้วแต่ความคิดของข้าพระพุทธเจ้าชั้นถวาย" นั้น ย่อมจะต้องได้รับการฝึกหัดและการศึกษาเป็นอย่างดี ซึ่งในที่สุดรายงานฉบับนี้ก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นแบบอย่างของรายงานของมหาดเล็ก รายงานถวาย

2. นับว่าเป็นวิธีการแสวงหาข้อมูลที่เชื่อถือได้ในการสำรวจสภาพการบริหารส่วนท้องถิ่น เพื่อนำเสนอไปยังส่วนกลาง ทั้งนี้เพราะบรรดามหาดเล็กรายงาน ย่อมรู้เห็นเหตุการณ์บ้านเมืองอย่างใกล้ชิด ได้มีโอกาสคลุกคลีกับชาวบ้านโดยตรง ดังนั้นหากสามารถหาแนวทางแก้ไขข้อบกพร่อง ย่อมเป็นผลดีต่อการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น อาทิจากรายงานเรื่องแนวทางในการปราบโจรว่า

... ที่ที่เคราะห์หอกฎาที่ผู้ใหญ่บ้านจะคิดคุมจับกุมบุรุษที่เกิดขึ้น
 คุกกระทำ เป็นพิธีทอแก่ตัวเท่านั้น... ในเรื่องทว่าปราบปรามโจร
 ผู้ร้ายให้เรียบรอยซาพระพุทธเจ้า เห็นด้วยเกล้าว่าว่ามีอยู่ทาง
 หนึ่งคือ ของจกิดตามกันจริง ๆ ที่ว่ามีไซจะใหญ่กว่าผู้ใหญ่บ้าน
 ราษฎร เขาต่อสู้กับโจรโดยซึ่ง ๆ ที่เคยสู้กันไม่คือเมื่อมีเหตุ...
 ทุ่งองควบคุมลูกบ้านรีบไปทันที่และต้องใหญ่ใหญ่หนึ่งรับมาแจ้งความ
 ตอกรมการอำเภอโดยทันที...³ เป็นต้น

อนึ่งถึงแม้ว่าโรงเรียนมหาดเล็กมีความจำเป็นต้องปรับจุดมุ่งหมายจากการฝึกหัดข้าราชการพลเรือนทั่วไปมาเป็นการฝึกหัดข้าราชการฝ่ายปกครอง แต่อย่างไรก็ดี ในทัศนะของผู้วิจัยยังมีความเห็นว่าเป็นการสร้างประโยชน์และการแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าให้กับวงราชการที่ดำเนินไปด้วยดีถึงแม้ว่าจะมิได้เป็นการครอบคลุมจุดมุ่งหมายที่มีมาแต่เดิมทั้งหมด ซึ่ง ดร.กรรณิการ์ สัจกุล ได้แสดงทัศนะเรื่อง "โรงเรียนมหาดเล็กหลงกับการพัฒนาประเทศว่า "นับเป็นความสอดคล้องต่อกันระหว่าง "ผู้ผลิต" กับ "ผู้ใช้" อย่างสมผลตรงตามจุดมุ่งหมายของโรงเรียนมหาดเล็กหลง

³ พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์, รวมข้อเขียนของพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์,

เพื่อการผลิตราชการพลเรือนอยู่แล้ว⁴

แต่อย่างไรก็ดี ควบคู่ปรากฏว่าผลแห่งการผลิตบุคคลนั้น มีผลกระทบต่อกับอัตราความต้องการกำลังข้าราชการของหน่วยราชการด้วย ดังที่ปรากฏในบทของผลการดำเนินงานนั้นในชั้นหลังจะเห็นได้ว่าบรรดาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาได้วิตกว่า หากตำแหน่งราชการไม่พอกับปริมาณนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาเพิ่มขึ้น จะเป็นผลให้ผู้คนเกิดความไม่แน่ใจว่า ควรจะเข้าศึกษาในโรงเรียนต่อไปหรือไม่ อันเป็นเหตุที่อาจจะนำมาซึ่ง "ความเสื่อม" ของโรงเรียนในที่สุด ในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่าเป็นธรรมชาติของระบบการศึกษาที่พัฒนามาถึงขีดสุด ถึงแม้ว่าเมื่อในระยะเบื้องต้นได้เคยมีการกำหนดปริมาณนักเรียนให้เพียงพอต่อความต้องการในตำแหน่งแต่อย่างไรก็ดี ข้อกำหนดดังกล่าวก็มีอาจนำมาใช้ได้ในกรณีปฏิบัติ หรืออีกนัยหนึ่งการที่มีปริมาณนักเรียนเกินต้องการนั้น เกิดผลกระทบที่เกิดจากระบบการศึกษาที่ประสบความสำเร็จนั่นเอง

สำหรับบทเรียนที่ได้รับในครั้งนี้ ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า ไม่ได้เป็นผลเสียของระบบการศึกษาแต่อย่างไร เนื่องจากหากพิจารณาย้อนไปถึงแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เสด็จมาแต่ครั้งเมื่อแรกดำเนินการนั้น จะเห็นได้ว่าการจัดสถานศึกษาแห่งนี้มีพระราชประสงค์ที่จะขยายระบบการศึกษาออกไปให้เป็นที่กว้างขวางไม่ใช่ว่าเฉพาะแต่งานปกครองเท่านั้น ซึ่งหนทางออกของข้อวิตกนี้ได้รับไปแล้วดังพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สมเด็จพระบรมราชานุภาพได้ทรงมีพระราชโอรสรับสนองต่อผู้อำนวยการโรงเรียนตามที่ผู้วิจัยได้เสนอแล้วในบทก่อนนี้

อนึ่ง จากการศึกษาเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง พบว่ามีข้อความบางตอนที่เอ่ยถึงโรงเรียนมหาดเล็กเป็นมหาดเล็กหลวง เมื่อแรกผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ทั้งสองคำมีความหมายตรงกัน แต่อย่างไรก็ดี จากหลักฐานที่ปรากฏในรัชสมัยพระบาท

⁴กรรณิการ สัจกุล, "โรงเรียนมหาดเล็กหลวงกับการพัฒนาประเทศ"

ใน การอุดมศึกษากับการพัฒนาประเทศ: การประเมินเชิงวิเคราะห์และการเสนอทิศทางการใหม่, หน้า 175.

สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พบว่า ผลแห่งความเจริญของการจัดโรงเรียน
 มหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้เป็นพื้นฐานในการขยาย
 รูปแบบการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
 อยู่หัว หรือโรงเรียนวชิราวุธ ซึ่งมหาดเล็กหลวงในพระราชดำริของพระองค์นั้น คือ
 ข้าราชการใกล้ชิดเบื้องยุคลบาทในพระองค์อย่างแท้จริง ทั้งนี้เพื่อปลูกฝังความเป็นสุภาพ
 บุรุษที่มีคุณลักษณะตรงตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 โดยมีได้มุ่งปลูกฝังนักเรียนเพื่อรับราชการฝ่ายปกครอง เช่นรักษาก่อนอีกต่อไป ซึ่ง
 สมเด็จพระบรมพระยาคำรงราชานุภาพได้เคยทรงเปรียบเทียบคุณลักษณะของนักเรียนที่สำเร็จ
 การศึกษาจบโรงเรียนมหาดเล็กว่าสมดังความมุ่งหมายของโรงเรียนที่มีมากสาวคือ
 นักเรียนมีความสามารถในหน้าที่ราชการโดยทั่วหน้า ส่วนจะประสบความสำเร็จใน
 หน้าที่อย่างไรมันแตกต่างกันไปด้วยนิสัยของแต่ละคนนั่นเอง

...สิ่งเกตุทรงคุณสมบัติเหมือนกันหมดใน 2 อย่าง คือ คงแก่
 เรียนกับคงจะไปทำการไทมานเมือง (มีใจเพียงแสงสว่างลาภ
 ยศ) อย่าง 1 แต่ผิดกันไป 2 อย่าง คือ ความสามารถซึ่งหยอน
 กว่ากันตามอุปนิสัยอย่าง 1 กับอริยาสัยที่ทำการงานผิด อย่าง 1
 เมื่อเขาพอเจอได้ใจสอยจนคุณเคยนึกคำขุ่นเรียกเป็นอุปมาว่า "มา
 มีผีเหา" อย่าง 1 "มายางสะเทิน" อย่าง 1 ...⁵

จากข้อความเบื้องต้นนี้ย่อมเป็นที่ประจักษ์ในผลแห่งการปลูกฝังอุดมการณ์ทางการศึกษา
 ของโรงเรียนได้เป็นอย่างดี ซึ่งมีผลต่อการหล่อหลอมบุคลิกภาพของนักปกครองตามที่
 รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ⁶ ได้แสดงทัศนะว่า วิธีการดังกล่าวย่อมมี
 ผลคือ "ความคิดในการให้บริการประชาชนตามแนวอุดมการณ์" ด้วย หรืออาจกล่าว
 ได้ว่าการพัฒนาการศึกษานั้นได้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องต่อตามความต้องการของ

⁵สมเด็จพระบรมพระยาคำรงราชานุภาพ, คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม 4
 (กรุงเทพมหานคร: บันทึกการพิมพ์, 2527), หน้า 221.

⁶ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, อุดมการณ์นักปกครองไทยในอดีต ใน 70 ปี
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยรำลึกอดีต (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 241.

สังคมในระบอบราชาธิปไตยอย่างแท้จริง ซึ่งเห็นข้อพิสูจน์ในเชิงวิชาการในการนำ
 รัฐศาสตร์การศึกษาเข้ามาสู่สังคมไทยเมื่อราว ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา ซึ่งจากผลงาน
 ของ ดร.พลศักดิ์ จิตรโกศิริ⁷ โค้งกล่าวว่าในปัจจุบันวงวิชาการตะวันตกได้ให้ความสำคัญ
 สำคัญของศาสตร์นี้เป็นอย่างยิ่งโดยถือว่าเป็นแขนงหรือสาขาวิชาที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน
 ระหว่างการศึกษาและการเมืองในสังคม ซึ่งแม้ในปัจจุบันยังเป็นที่ถกเถียงกันเพื่อหา
 ข้อยุติในการพัฒนารูปแบบโครงสร้างลักษณะวิชาการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของทั้งสอง
 ระบบเพื่อกำหนดเป็นนโยบายหรือแผนการศึกษาให้ได้ตรงตามเป้าประสงค์ของรัฐ
 ซึ่งได้มีการยอมรับแล้วว่า นัยสำคัญทางการเมืองและการศึกษามีส่วนเพิ่มพูนระดับ
 ของการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่กำลังพัฒนา ซึ่งผู้วิจัยได้เห็นจริงแล้วในผลแห่งการวิจัย
 เรื่องอุดมการณ์ทางการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นพระองค์ได้มีพระราชดำรัสในเรื่องของความสามัคคีว่า

...แต่โบราณมาพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งองค์ใด ใ้วางบัญญัติการ
 ปกครองรักษาพระองค์อาณาเขตของอย่างหนึ่งอย่างใดแล้วควาจะ
 ดำเนินไปใ้คล้อยครุฑสมัย แต่ในบัดนี้มันหันเหไปเป็นเช่นนี้ไม่
 พระเจ้าแผ่นดินจะตองเป็นผู้เอาพระทัยใส่ในการที่จะใ้ความเจริญ
 ของบ้านเมืองดำเนินไป เบื้องนาโดยเร็วอยู่เป็นนิตย์...⁸

อนึ่งตามที่มิถิวิชาการหลายท่านพร้อมทั้งบุคคลทั่วไป เข้าใจว่า การจัดการ
 ศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำเนินไปเพื่อปลูกฝังค่านิยม
 ของความเป็นเจ้าคนนายคนโดยมุ่งหวังใ้สมาชิกหรือเขวชนรับราชการ จนกระทั่งมี
 ผลสืบเนื่องมาทราบเท่าทุกวันนี้ ในทัศนะของผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับความคิดดังกล่าว

⁷พลศักดิ์ จิตรโกศิริ, รัฐศาสตร์การศึกษา, กรุงเทพมหานคร: ภาควิชา
 รัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 251๑),
 หน้า ๑.

⁸จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าภาค 1๑
 (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2474) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดใ้ตีพิมพ์พระราช
 ทานในงานพระเมรุสมเด็จพระราชบิดุจณาเจ้าฟ้าฯ โดยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราช
 สิรินทร.

ทั้งนี้หากพิจารณาถึงสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น นับเป็นความจำเป็นที่
ต้องแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าอย่างเร่งด่วนให้เหมาะแก่ความต้องการทางสังคม แต่
เมื่อกาลเวลาผ่านไปสภาพปัญหาทางสังคมได้คลี่คลายในจุดหนึ่งความจำเป็นในการ
อาศัยข้าราชการนั้นมีขีดความต้องการลดลงด้วยอัตราตำแหน่งที่หรือด้วยปริมาณของ
หน่วยงานที่มีอาจขยายให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นก็ตาม ผนวกกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ
การปกครองของประเทศจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย
แต่ถึงกระนั้นความรู้สึกนึกคิดหรือความผูกพันที่พลนิกรจะพึงมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์
ยังคงมีความยึดเหนี่ยวอย่างมาก

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือค่านิยมทางสังคมที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งในที่นี้
หมายถึงความนิยมในอาชัรบิราชการนั้นคงมิอาจเป็นไปได้โดยง่ายหรือหากจะเปลี่ยนแปลง
ได้คงต้องอาศัยระยะเวลาและระบบที่เอื้ออำนวยจากสังคมด้วยกล่าวคือ หาก
สังคมได้มีการขยายโอกาสในการทำงานให้สูงขึ้นนอกเหนือจากอาชัรบิราชการที่เคย
มีมา เมื่อสมัยการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว คาดว่าจะเป็นตัวจักรสำคัญ
ในการหันเหความนิยมดังกล่าวข้างต้นให้ลดน้อยลงที่สุดในที่สุด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย